HALK BİLGİSİ
HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından neşrolunur
Aylık Mecmua

Müdürü:
İzzet Âdil

İÇİNDEKİ YAZILAR

YIL : 1 — *1 Kânunusani 1930* — SAYI : 3

İstanbul - İktisat Matbaası

GELECEK NUSHALARDA

Atasözleri	Yusuf Ziya B.
Halk şiirleri	Rıdvan Nafiz B.
Sazşairleri	Sadettin Nüzhet B.
Sıvas'ta Timorlenk menkabeleri	Ahmet Halil B.
Erzurum'da Tıpkı Taşı	Sırrı Numan B.
Sinop'ta derlenmiş sözler	Mehmet Şakir B.
Âşık Ali	M. Zeki B
Âşık Bedri	Halis Turgut B
Âşık Ahmet	Faik Tulunay B.
Isparta'da doğum âdetleri	Sami B
Baba Salim	Kemal Ahmet B.
Anadolu'da İlk Türkçüler	Hasan Fehmi B.
Kastamonu'da Doğum âdetleri	EmineTalat MümtazH.
Halk Fıkraları	Şevket B.
Çocuklara ve çocukluğa dair âdetler ve itikatlar	Faika İsamettin H.
Yunus Emre ve Ahilik	Ahmet Halil B.
Âşık Nihani	Abdürrahmam ŞerefB
Köy manileri	Mehmet Şakir B.
At hakkında Türküler	Hüseyin Avni B.
Ayaş'lı Fahri ve koşmalar	Ziyaettin Fahri B.
Halk Türküleri hakkında konferans	Ahmet Muhtar B.
Âşık Vahdeti	Mehmet Ali B.
«Ay» hakkında anket cevapları	* * *
"Yağmur Duası„ hakkında anket cevapları	* * *
"İsimler„ hakkında anket cevapları	* * *
Konya'da derlenmiş kelimeler	M. Zeki B.
Kütahya âdetleri	Hayriye H.
Manisa'da toplanmış masallar	* * *

Gönderilecek malzemenin, nerede, ne zaman, kimlerden ve ne suretle toplandığı tasrih edilmelidir.

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 1 1 Kânunusani 1930 Sayı : 3

TÜRK ÜLKELERİNDE

HALK BİLGİSİ HAREKETLERİ

Rusya çarlığının kara korkusu başlar üzerinden kalkıverince gözlerini milliyet ufuklarına serbestçe açabilecek bir fırsat bulan Rusya Türkleri, hemen umumiyetle, öz hars ve an'anelerinin bir yekûnunu yapmağı düşünmüşlerdi.

Uzun asırlar süren kara ve kırıcı bir istiptat altında ezile ezile unutur gibi oldukları milliyet, kavmiyet his ve heyecanlarının yeniden canlandığını görmüşler, yeniden bir ümidin ışığile yol almağa başlamışlardı. Gerek Kırgız, gerek Başkırt, gerek Özbek, gerek Türkmen Türkleri, gerek Dağıstan, gerek Kazan ve Kırım, gerek Azerbaycan gençliği yeni bir hayata doğru atılmışlardı.

Bu heyecanı uyandıran sebeplerden birisi Rusya'da vücuda gelen (1905) inkılabı olduğunda şüphe edilemez. Bir kere hürriyet ve medeniyet âlemine gözleri açılmış olan bir halk kitlesini artık o atıldıkları yollardan alıkoymak mümkün olamazdı. Netekim olamadı da. Bütün Rusya muhitini kavrıyan komünist cereyanı bu hareketi durdurmak değil, belki ateşlemeğe vesile o. .nuştur.

Kırım'da , azerbaycan'da , muvakkat bir zaman için de olsa, kurulan millî hükûmet bu emelleri bütün bütün canlandırmış, her tarafta Türk dilini öğretecek mektepler, Türk harsını yaratacak, yaşatacak Türk gencine millî idealini canlı bir surette duyuracak dernekler, birlikler kurulmağa başlamıştı.

İşte bu hareketin neticesindedir ki, bütün bu ülkelerde yeni bir idare hayatı baş gösterdiği zamanlarda dahi ce-

reyan kuvvetini kaybetmemiş ve yolunu genişletip gitmiştir.

Türkistan'da «Bilim yurt» ları, «akademi»ler yaratılmış, kitaplar yazılmağa, eski klasik edebiyat abideleri araştırılmağa başlanmış, «Nevaî» gibi hicrî dokuzuncu asrın bütün kudret ve hayatını kendi adı etrafında toplamış büyük ve kudretli bir şairin eserleri hakkında tetkikler, ölümünün yıl dönümünde bir ihtifal gecesi yapılmış, hatta merasim Azerbaycan'ın merkezi olan Baku şehrinde toplanan «Kurultay» zamanında kutlulanmıştı. Bu kıymetli gecede bütün Türk ülkelerinden gelen gençler, tiyatro vermek, musikı hünerleri göstermek, şiirler okumak, halk nağmelerine geniş bir yer vermek gibi hususlarda biribirleri ile yarış edercesine çalışmışlardı.

Gene o kurultay ve o gece şerefine Azerbaycan hükûmeti Hüseyin Baykara'nın, aslı Türkistan'dan getirtilen divanı ile, « Nevaî » nın «vakfiye»sini ve «Münşeat» ını bastırmıştı.

Özbekistan; bir taraftan böyle klasik edebiyatın kıymetli adidelerini toplıyarak tetkik ve telif ederek bir de edebiyat tarihi yazdırırken, bir taraftan da yavaş, yavaş kaybolup gitmekte olan halk dili ve edebiyatı mahsullerini de toplatmak çarelerini düşünüyor, bu işi başarabilecekleri arıyarak hepsine ayrı ayrı işler veriyordu. Bir takım mütahassıslar halk mani, koşma, ağı, şarkı v.s. gibi millî parçaları, atalarsözü, masallar gibi halk yazılarını araştırırken, hükûmet te zaten adedi beşi, altıyı geçmiyen ihtiyar kopuzcuları aylıkla merkeze getirterek millî kahramanlık destanlarını yazdırtıyor, gramafonla nağme ve bestelerini zaptettiriyordu. Bu sahadaki himmet ve gayretlerin meydana çıkmış bir çok neticeleri vardır.

Bir taraftan da Moskova'da toplanmış olan Türk halkları neşriyat heyeti de Uygur edebiyatından nümuneler bastırıyor, Dağıstan kendi millî şairlerinden Manay Ali Beyin şiirlerini neşrediyor, Başkırt'lar halk nağmelerini toplayup basıyorlar, Kazan eski ve yeni edebiyatı mahsullerini neşriyat sahasına atıyordu. Kırım da çıkardığı gazateleri, mecmuaları ve kitapları ile aynı yolu takip ediyordu. Bütün bu hareketler arasında en sistematik

çalışan Azerbaycan cümhuriyeti olduğu görülüyordu. Neşriyata büyük bir yol vermiş olan Azerbaycan da kardeş Türk ülkelerindeki bütün cereyanları takip ettiği gibi hars ve medeniyet sahasında diğer ülkelere yol gösterecek bir halde olmuştu. Bir taraftan latin harflerini kabul için bütün Türk ülkelerini teşvik vazifesini üzerlerine aldıktan başka diğer taraftan da «Azerbaycan Edebiyyat cemiyeti» adı ile bir cemiyet kurarak Fuzulî, Nesimî, Vâkıf gibi eski kıymetli şairler adına geceler tertip ediyor, bunların eserlerini tetkik ettiriyor, müsamereler veriyor gençleri canlandırmağa çalışıyordu.

Bütün bu cemiyetlerin içinde en geniş ve en köklü teşkilâtı ile büyük bir faaliyet sahası açan «Azerbaycanı tetkik ve tetebbu cemiyeti» atlı cemiyettir. Bu müessesenin bir çok şube ve encümenleri vardır. Şimdiye kadar Azerbaycan'ı tarih, iktisat, tıp, din, etnografi, dil, edebiyat, musiki, resim, mimari ve sair sahalarda tetkik etmiş, Azerbaycan'ın her vilâyet ve kasabasında dernekler vücuda getirmiş, birçok da eserler basmıştır. En başlı işlerinden biri Azerbaycan'ın «lehçeler Lugatı»nı hazırlamağa başlamasıdır. Aynı zamanda bu cemiyetin «halk edebiyatı» şubesi de muvaffakiyetle çalışmakta ve bir hayli eser vücuda getirmektedir ki bunlardan biri de «Azerbaycan atalarsözü» atlı eserdir.

Görülüyor ki zamanımızdaki bütün Türk ülkelerinde «halkı ve halkçılığı tetkik» hususlarında umumî bir hareket mevcuttur. Elbette bu haraketin canlı ve kutlu bir neticesi de olacaktır.

İsmail Hikmet
H. B. D. Umumî Merkezi İdare hey'eti azasından

∗ DERTLİ - FİGANÎ ∗

Talat Beyin kitabından [1] sonra artık Dertli kaybolmaktan kurtulmuştur. Bu isim daima diğer bir ismi hatırlatır: Figanî. Aynı kitapta Figanî hakkında da bir kaç sahifa ayrılmıştır. O Dertli'nin en kuvvetli talebesi, an'anesini devam ettiren bir saz şairidir. Figani'yi görüp tanımış olanların bir çoğu bugün yaşıyor. Bundan elli sene evvel Bolu'da bulunmuş olan babam onu tanıyor. İriyarı, saçı sakalı

[1] DERTLİ-hayatı ve eseri: Ahmet Palat, Bolu vilâyet matbaası, 1928.

uzun, kırçıl, göğsü çıplak, kıyafeti derbeder, gözleri keskin bakışlı, sesi tok, etvarı laübaliyane imiş. Fakir bir hayat sürer, fakat kimseden dilenmez, bazan bir müddet gözden kaybolur, sonra tekrar görünür, bazan doğrudan doğruya birine müracaatla ondan bir mikdar para istermiş. Aldığı parayı o kendisi için değil, muhakkak bir fakire yardım için alırmış. Netekim bir gün bu aldığı parayı ne yapıyor diye arkasından takip etmişler, nihayet Figanî tenha, kenar bir sokakta, harap, basık bir evin kapısını iterek girmiş, sonradan öğrenmişler ki o evde o gün cenaze varmış, fakat cenazenin kalkması için paraları olmadığı halde başkalarından para isteyemiyecek kadar sabırlı, fakir müslüman bir aile imiş. Ona daima Figanî baba derlermiş. Herkes ona hürmet eder, fakat bir çokları da ondan çekinirmiş. Hele mütegallibe aileler; muhtekir esnaf ve umumiyetle fukaraya eziyet eden zalimlere karşı acı, tok sözlerile, hicivlerile mücadele etmekten geri kalmazmış. Bazı defa bir vak'adan fevkalade heyecana gelerek hiddetle sokakları dolaşır, tok sesle:

Fukara kalbine her kim dokuna
Dokuna sinesi allah okuna.

diye, bağırır, durmadan söylenirmiş. Figanî yaz ve kış pejmürde kıyafet içinde dolaşır; kendisine verilen şeyi kabul etmezmiş. Fakat ondan bir çok esnaf para almazmış. Kahveyi çok severmiş, fakat muntazam olarak kahve içmezmiş. Bir defa canı kahve isteyince 40-50 fincan içermiş. Figanî daha hayatta iken bir çok menkabeleri naklolunurdu. Netekim üstadı olan Dertli'nin de bir çok menkabeleri dilden dile dolaşıyor. Talat Beyin kitabında Dertli'nin mankabevî hayatı hakkında bir çok şeyler var. Figanî'ye ait bazı menkabeleri de Talat Bey yazmıştır. İhtimal halk arasında bunlardan pek çok toplanabilir. Babam bir çok şeyler anlatırdı. Onlardan -Talat Beyin kitabında olmıyan - bir kaçını nakledi yorum:

Figanî baba bir gün boynuna bir ip geçirerek yular yapar ve bir dellal bularak:

— Sen dellal değil misin? der. Al şu kırk parayı da beni gezdir, haraç mezat et, bakalım ben kaç paralık adamım?

Dellal bunu gezdirir. Boşboğazın biri on beş kuruş pey sürer. Nihayet hiç kimse artır-

madığından mezat üzerinde kalır. Herif kahvede otururken gider, ayaklarının dibine çömelir :

— Ne o, Hayrola?

— Ben senin kölenim, azat kabul etmem. Bak bana, der.

Bolu'ya civar bir yerin kadısı varmış, şairlere çok meyl edermiş. Daima meclisinde bulundurmak için Figanî'yi yanına almış, kıyafetini düzeltmiş ve gayet eyi bakmağa başlamış. Ufak tefek laübalilik-lerine gözyumarmış, hatta şairliğinin hatırı için onun şarap ve rakı içmesine de müsamaha edermiş. Fakat Figanî yeni elbise veya muntazam hayata tamamen lakayt olduğundan bir zaman böylece vakıt geçirdikten sonra bir gün canı sıkılmağa başlar, ve kaçmağı arzu eder. Kahvehanelerde ve her yerde kadıyı zemmetmeğe başlar Nihayet bazıları:

—Canım ayıp değil mi? derler. Sofrasında yemek yediğin bir zat hakkında böyle hicvedilirmi?

— Ben köpek değilim ki ekmek kadrini bileyim, der. Ben kendi rızkımı yiyorum.

Figanî çok gezgin bir adammış. Her bulunduğu yerde canı sıkıldığı zaman vak'a çıkarırmış ki Belediye kendisini semerli bir eşeğe bindirerek diğer bir kasabaya uğratsın.

Figanî dolaştığı bir çok yerler arasında Kerbelâ'ya da gitmiş. Orada vecde gelerek (Ya Hüseyn) narasıla bir kör bıçağı boğazına sürtmüş ve bir parça da kesmiş. Derhal imdadına yetişmişler. [1]

Bunun üstadı olan Dertli, İstanbul'u ziyareti esnasında Üsküdar'dan bir kayığa binerek karşıya geçmiş. Fakat kayıktan çıktıktan sonra :

— Yel üfürdü, su götürdü, sana ne borcum olacak?

diyerek kayıkcının parasını vermemiş.

Dertli bir gün Babıâliye gitmiş. Etrafına garip garip bakınırken kim olduğunu öğrenenler başına birikmişler, onu söyletmişler. Nihayet onu alıp sadırazamın yanına götürmüşler; hatta padişahın da huzuruna kabul olunmuş. Sultan Mahmut bunun halinden memnun olarak:

— Ne istiyorsa yapın.

diye ferman eder. Dertli'nin gözünde en büyük rütbe kendi memleketinin, (Dörtdivan) nahiyesinin müdürlüğü olduğundan onu diler. Memlekete

[1] Bu menkabeyi Dertli için de nakl ederler. Hatta Talat B. kitabında bunu kaydetmiştir.

KÜREKKEMİĞİ İLE FAL BAKMAK

(H. B. D. İlim encümeni azasından Abdülkadir Bey tarafından tertip olunan sua lar üzerine gönderilmiştir)

1 — Topladığım malumata göre Kürekkemiği ile fal bakanlar eski çobanlardır. Bilhassa Arnavut ve Rum çobanları fal bakmakla meşhur olup mahir addolunurlar.

2 — Kürekkemiğinin üzerinde bulunan çizgi ve renklere bakılarak tefeül edilirmiş.

3 — Fal bakılacak Kürekkemiği taze ve yeni çıkarılmış olmalı; eski Kürekkemiği ile fal bakılamazmış.

4 — Fal baktıracak olan kimse' kendi malı olan davarların Kürekkemiğine baktırabilirmiş, başkasına ait olan bir hayvanın .Kürekkemiği ile diğer bir kimsenin falı bakılmazmış Davarı olmıyanlar kasaplardan Kürekkemiğini çıkartmadan et alırlar ve Kürekkemiğini çıkararak fallarını baktırırlarmış .

5 — Kürekkemiği ile tefeül çok isabetli olduğu için halk buna fazla ehemmiyet verir ve kurban bayramlarında kurban kesenler fallarını baktırmak için kesilen hayvanların Kürek kemiğini alarak fal bakmakta mahir olanlara giderler ve fallarını baktırırlarmış Bilhassa Rumlar kızıl yumurta bayramlarında kesdikleri kuzuların Kürekkemiğini fallarını baktırmadan atmazlarmış, falcının söylediği sözleri birbirlerine «sokak ortalarında» söylerler ve falları fena çıkanlar meraklı

---

geldiğinde evvelâ bütün fukaranın vergilerini af, sonra da zenginlerden topladığı paraları da fukaraya tevzi eder. (Dertli Bakayası) bundan ibarettir .

Hulasa, Dertli ve onun müridi Figanî, az çok tanıdığımız halk şairlerimiz arasında seciyyevî bir hususiyet arzediyorlar. Laübaliliklerinden sarfı nazar onlardaki fukaraya, düşkün, yoksul ve mazlum insanlara karşı görülen bu temayül dikkate şayandır. Her hangi edebî bir eserin ve bizzat eser sahibinin her halde bir devre, muayyen bir zümreye memsup oldukları düşünülürse bu hususiyetin umumî tekâmülün bir safhasına ait olmak itibarile ehemmiyeti anlaşılır.

Ahmet Kutsi
H. B. D. İlim encümeni azasından

günler geçirirlermiş.

6 —Eski Türklerde bilhassa çobanların kuzu çevirme cümbüşlerinde çevirdikleri kuzunun Kürekkemiği ile tefeül etmek ayrıca bir eğlence, bilhassa genç ve fal bakmasını bilmiyen tecrübesiz çobanlara fal bakma dersi teşkil edermiş.

*

Tesbit ettiğim bu malumat meşhur koyunculardan Akşehir'li Hacikuşçu mahallesinde elli beş yaşlarında Nalbant Oğlu Hacı Mustafa Ağadan alınmıştır. Binlerce koyun sahibi olan bu zat, koyunlarına otlak bulmak için daima gezer, Aydın, Söke, Bergama gibi şehir ve kasabalarda meralar tutarak, koyunlarının başından hiç ayrılmazmış.

Hacı Mustafa Ağa, yukarıda yazdığım malumatı verdikten sonra, bu mevzua ait bazı maceraları da anlattı:

A— Hacı Mustafa Ağa, bundan bir kaç sene evvel, Bergama'da, koyunları için bir mera tutmuş. Bir gün, Kürekkemiği ile fal bakan bir çobana, Akşehir'deki mandırasında ne olup bittiğini anlamak için, bir fal bakmasını söylemiş. Çoban o gün kesilen koyunun Kürekkemiğini alarak, Mustafa Ağanın falına bakmış, ve mandırasında koyunlarının dölü az olduğunu, mahallesinde de bir cenaze olduğunu söylemiş. Hacı Mustafa Aağa, memleketine gidince hakikaten, koyunların soğuktan telef olduğunu, pek az kuzuladıklarını, ve mahallesinden de bir komşusunun vefat ettiğini görmüştür.

B — Haci Mustafa Ağa, bundan bir ay evvel, Aydın'da koyunları için tutmuş olduğu merasında imiş [Haci Mustafa Ağanın bu sene merası Aydın'da imiş] gene bir gün, çobanlardan birisi Kürekkemiği ile fal bakarak, şu bir kaç gün içinde havanın kışlayacağını tefeül etmiş, ve koyunlar için bazı tedabir ittihazını tavsiye etmiş. Hakikaten, çobanın dediği gibi havalar soğumuş, ve bazı koyunlar telef olmuş.

C — Millet mekteblerine devam eden, ve Soma'lı Bekir oğlu Faik [35 yaşlarında] isminde biri, pederinden duymuş olduğu bir macerayı anlattı:

Bekir ağa isminde bir adam arkadaşları ile beraber, kuzu çevirme cümbuşü yapiyorlarmış. Bulundukları mahallin yanında koyunlarını otlatan

Deliboran[1]Furat ileGâvurdağı arasında mevcut Türkmen aşiretleri içinde yaşamış coşkun bir halk şairidir.

Bu şairin eserlerine Akçakoyunlu civarında Türkmen ve Barak aşiretleri arasında tesadüf olunur.

Deliboran'ın on dokuzuncu asırda yetişen şairlerden olduğu tahmin edilmektedir.

8 Ağustos 929 de G.Ayintab'ın Haral nahiyesine tabi Kılavuz köyünde Kilislioğlu Veli Ağadan istinsahettiğim bir kaç türküyü aynen yazıyorum:

Çıktım yücesinden baktım
Baktım Munbuç ellerine
Akbaş, Akbaş evler konmuş
Yücesine, bellerine.

Munbuç derler bir Şar imiş [1]
Ağalık, Beylik yer imiş
Zorlu güheylanı varimiş
Kurşun değmiş kollarına. [2]

Yağız atların sekişi
Benli dilberler bakışı
Furadın coşkun akışı
Benzer besay sellerine.

Bunu deyen DELİBORAN
Sevdiğine meyil veren
Top, top olmuş akça ceyran
Gider Garbi yellerine

Bu türkünün (1823) senesinde bu civarda müthiş telefat veren bir hastalık netecesinde Munbuc'un düştüğü akibeti bildirmekte olması muhtemeldir.

Deliboran, Birgün iki güzel kıza tesadüf eder ve kızlara hitaben:

çabanı çağırarak, kuzunun Kürekkemiğini eline vermişler, falımıza bak demişter. Çoban kemiğe baktıktan sonra, söylemek istememiş, ısrar karşısında kalınca: «İçinizden biriniz eksilecek»demiş Bir müddet sonra, cümbüşte bulunan arkadaşlardan birisi vefat etmiş

Son günlerde, eldeettiğim malumata göre,bu âdetin Yürük çobanlarda da maruf olduğunu ve bunların mahirane fal baktıklarını anladım.

Soma, 3 Kânunuevvel 1929

Şerif Necati

H. B. D. azasından

[1] Deliboran: Furtuna demektir.

[1] Şar: türk ahengi ile Şehir demektir.

[2] Vaktile bir felaket gören MUNBUÇ kasabasına KARACAOĞLAN'ın da mersiyesi vardır:

Munbuc'un kapusu altun tokalı.
Kimse yaptırmamış felek yıkalı.

Karacaoğlan

Bacım nerelisiniz? der.

Kızın biri Deliboran'a kızar ve cevap vererek:

— Sen işine bak;der Bu tahkır diğer kızın hoşuna gitmez ve arkadaşını sükûta davet eyler. Fakat Delibaran, fena halde öfkelenir, derhal sazına sarılır, şü türküyü okumağa başlar.

İncil, Kuran, Zebur olsan
Açmam seni şimden kelli
Abü kevser suyu olsan
İçmem seni şimden kelli.

Has bağçenin gülü olsan
Beyaz oğul balı olsan
Lale, mercan, inci olsan
Seçmem seni şimden kelli.

Eğer bir ulu kuş olsan
Cümle güzele baş olsan
Paha yetmez kumaş olsan
Biçmem seni şimden kelli.

Boran der hakkın müradı
Sözün özüme yaradı
Olsan cennetin Sıratı
Geçmem seni şimden kelli.

Birinci kızı böylece mahcup ettikten sonra kendisini müdafaa eden ikinci kıza döner:

Hersabah, hersabah bade yerine
Tan yıldızı gibi doğarsın dilber
Ay güneşten yüzüne bir nur almışsın
Elbet birgün yere yağarsın dilber.

Görüyon mu kız sevdana düşeni
Ağ beyaz göğsünün teli perişan
Ela gözler mah yüzünün nişanı
Beni kirpiğinle döğersin dilber.

Eskiden kurulmuş bunun bünyadı
Eminedir yakışır Kurana adı
Verseler Mısır'ı, Şam'ı, Bağdad'ı
Ol acemistanı değer gözlerin.

Deliboran destanını düzene
Kalem alup kaşın vasfın yazana
Dünya ile seni koysam mizana
Yine bir yana ağarsın dilber.

Deliboran'ın diğer bir türküsü de şudur:

Halise' nin [1] gülü kokar
Kızlar yanağına sokar
Sacor derler bir su akar
Gövel [2] döner göllerine.

Ağalar yerler hurmayı
Severler zülfü burmayı
Şahin neylesin turnayı
Heves olmuş tellerine.

Deliboran serden geçtim
Yar elinden bade içtim
Türlü, türlü libas biçtim
Yârın usul boylarına.

Şu türküsü de fena değildir:

Gam yeyüp kayırma divane gönlüm
Daima dünya başa dar olmaz
Hakkın kelamını bırakma dilden
Haktan özke yâr adama olmaz.

Tavlada bağlı yiğidin atı
Aslı pak olan söylenir zatı
Altuna batsa iyi olmaz kötü
Aslı ham demir cevahir olmaz.

Atı olan ata biner atlanır
Er yiğitler her cefaya katlanır

---

[1] Halise: Bap kasabasına tabi hudut harcinde bir köy ismidir.

[2] Gövel: Bir nevi ördek ismidir.

Yiğit gölgesinde yiğit saklanır
Kötünün gölgesi olmaz, dah olmaz.

Deliboran bilin cümleden gani
Evvel Allah yaradır alır canı
Sen seni yokla nefsini tanı
Boğaz kırk boğum dilde sır olmaz.

Deliboran çok naz eden sevgilisine bir gün şu türküyü okumuştur:

Eğer güzel memelerin ağ ise
Dört çevresi mor sümbüllü bağ ise
Ta ezelden gönülün bana yoğ ise
Benim işim minnet ile zor değil.

Yukarıda meskenin var yurdun var
Aşağıda kervanın var ordun var
Bağlanmışsın elvan, elvan bendin var
Çok sallanma karşındaki tor değil.

Karıştır azacık et ile kandan
Yârsız yalan dünya şol başa zından
Ben seni severim canü gönülden
Sen beni sevmezsen söyle ar değil.

Deliboran'dadır sözün mertleri
Yaktı beni gözlerinin dertleri
Sevmeyeydim senin gibi sertleri
Ah neyleyim akıl başta yâr değil.

Yârına karşı hazin bir temennisini de naklediyoruz :

Hocam vallah ben bu derde yanmazdım
Beni derde yakan bu leyli leyli
Gönderdi bir selam işte ben geldim
Karşında durayım de leyli, leyli.

Dostum zülüflerin eylemiş çangal
Sarılak sevdiğim ne d rur engel
Ölürsem üstüme sevdiğim sen gel
Beni göz yaşıla yu: leyli, leyli.

Doyamadım cilve ile nazına
Şekerden şirin söz baldan yüzüne
Aşkına düşeli yandım özümden
Ben yandım ulaştır su: leyli leyli.

Deliboran şimdi buldu yârını
Kırdın Felek kanadımı belimi
Terketmişim evim barkım elimi
Şimdilik meskenim bu leyli, leyli.

*

Firar teşebbusleri :

Kalk seninle gidelim
Gün doğmadan kürdistan'a
Yeten meyveyi batırdık
İnanmam bağa bostana.

Kimi gider, kimi gelir
Kimi ölür, kimi kalır
Hama mı olur, Humus mu olur
İnelim bir şehristana

Deliboran Benim adım
Ulu Şam'a oğramadım
Söylemedik söz komadım
Şu ela gözlü mestane.

Bu türkünün bir kurak senede Deliboran'ın hicrete mecbur olduğunu ima ettiği rivayet edilmektedir.

Ali Rıza

H. B. D. Gaziayıntap muhabiri

ORHON ABİDELERİNDE ATALARSÖZÜ

Eski halk edebiyatı mahsulleri, Etnoğrafi ve bilhassa Lisaniyat sahalarında ihraz ettiği ehemmiyet dolayısıla, son zamanlarda tetkike değer en mühim ilim mes'elelerinden birisi şeklini almıştır. Daha çok eski devirlerdenberi «Halk Bilgisi» eski tarihî ve içtimaî meziyetlerinden başka lisan tetkiki için inkârı kabil olmıyan bir esas teşkil eylemiştir Lisanı tetkik edilmiyen her bir kavmın halkiyatına da şüphesiz tetkik edilmemiş nazarile bakılabilir. Bundan dolayıdır ki Avrupa lisanları tetkikatında en çok dikkat edilen halk edebiyatı mahsulü olmuştur. Hele ondokuzuncu asır bidayetlerinden itibaren lisan tetkikatı esasını mukayese usul ve tarzı teşkil ettikten sonra aynı metod heyeti umumiyesile halk edebiyatı tetkikatı için tatbik edilmiş ve neticede oldukça değerli mahsuller elde edilebilmiştir. Çünkü muayyen bir grup teşkil eden lisanlar müşterek bir ana lisan ailesinden doğdukları gibi, aynı lisanları tekellüm eden kavımların halk edebiyatı da muhakkak eski bir ana halk edebiyatı batnından vücude gelmiştir. Bu itibarla lisanen bir aile ve yahut grup teşkil eden kavımların türküleri, hikâyeleri, atalarsözü ve sair bu nevi halk edebiyatları yekdiğeri ile muayyen bir karabette bulundukları gibi, aynı kavmın lisanlarındaki bir çok kelime unsurları da maddei asliyeleri itibarile yekdiğerine mütekabil uzak veya yakın bir karabet arzetmektedirler. İşte bu sayede mukayeseli Lisaniyatla beraber bir de mukayeseli Halk Bilgisi vücude gelmiştir.

Umumiyetle halk edebiyatı lisanı daima klasik edebiyat lisanından ayrılmış ve ekseriyetle mağlup bir vaziyette kalmıştır. Çünkü halk edebiyatında idarei kelam ve lisan şekilleri kendine mahsus serbesti ile her bir nevi sun'î tekellüften azadedir. Klasik edebiyatta ise aksine olarak lisan tam bir çerçeve dahilinde istimal edilmiş ve ayrıca klasik edebiyata dahil olan halk lisanı unsurlarını da kendi kaidelerine tabi tutmağa çalışmıştır. Bunun-

laberaber mevcudiyetini her sahada muhafaza eden halk lisanı yeni bir çok lisan ve gramer şekillerini eldeetmeğe müsaittir. Halbuki buna klasik edebiyatta tesadüf edemiyoruz. Bundan başka halk lisanı ayrıca bir çok millî ve mahellî kelime servetini ihtiva etmektedir ki, bu da millî lûgatın vücude gelebilmesi için pek elzemdir. Bu gibi başlıca sebeplerden dolayı halkiyat, lisanî tetkikatta kıymetli ve mühim bir sahadır.

Eski klasik edebiyatta halkiyata merak şüphesiz muahher devir edebiyatında olduğu kadar olamazdı. Lâkin atalarsözü ve daha o devirlerde kat'î ve muayyen şekil alamıyan iptidaî darbımeseller gibi halk lisanı mahsullerinin destan ve miflerle yanyana yaşaması, ve hatta bu nevi edebiyata girmesi pek tabiîdi. Yalnız biz iptidaî tarihî devirlerde yaşıyan kavımların bu kabil lisan ve edebiyat mahsullerini maattessüf muahher devir abidelerinden istihraç edebilmekteyiz. Netekim, yedinci miladî asıra ait olup bize intikal edebilen eski Türk abidelerinin bir taraftan tam resmî hükûmet lisanı ile yazıldığı halde diğer taraftan da halk lisanına ait unsurları taşıdığını görmekteyiz. Daha sonralara ait diğer lisan abidelerinde tabiatile bu halk lisanı unsuru artmaktadır. Meselâ onuncu asra ait Mahmut Kâşgari lûgatının başdan başa halk edebiyatı misallerile müzeyyen oluşu ve kezalik aynı asırda yazılmış ve her beytini âdeta bir darbımesel telakki edebileceğimiz Kudatku-Bilik'in lisanı buna kuvvetli bir delil olabilir. Biz burada yalnız en kadim telakki ettiğimiz «Orhon» abidelerindeki atalarsözleri ile alâkadar olduğumuzdan, diğerlerine temas edemiyeceğiz.

İlk Türk abidesi olan «Tonyukuk»ın mezar taşı aşağı yukarı miladî 720 senelerinde «Tola» nehrinin sağ taraflarında rekzedilmiş ve üç Türk hakanına hizmet eden ihtiyar yetmiş yaşındaki gayur Türk Bismarkı «Tonyukuk»ın kaleminden çıkmıştır. İkinci ve üçüncü «Kül-Tekin» ve «Bilge-Hakan» abideleri de «Kül - Tekin»in akrabasından «Yolluk - Tekin» tarafından yazılmıştır. İkinci abide 732 ve üçüncü abide 735 miladî senelerinde rekz

edilmiştir. [1] Bu ilk Türk abideleri hem tarih ve hem edebiyat ve lisan itibarile fevkalade kıymeti haiz oldukları gibi halkiyat için de pek şayanı dikkattir

Tonyukuk kendi elile yazdığı abidenin bir yerinde intihap edilecek olan hakanın bu mevkii arzu edüp etmediğini tayin ve onun kabiliyetli olduğunu bilmek için atalarsözü temsilile fikrini böyle izah etmektedir:

Turuk bukalı semiz bukalı Irakda [2] Bilser
Semiz buka turuk buka teyin bilmez ermiş [3]

Tercümesi: Şayet (insan) uzaktan arık boğayı semiz boğadan tefrik etmek isterse, o taktirde boğan ın arıkımı yoksa semiz mi olduğunu tefrik edebilmez[4]

Aynı abidenin diğer bir yerinde[1] Tonyukuk Çin, Kitay ve Oğuz'ların siyasî bir ittifak yapmak istediklerini ve bu ittifaka karşı Türklerin ne gibi bir vaziyet almalarının lâzım geldiğini hakana arzederken, Türk kavımının şekli idaresini böyle bir cümle ile arzetmiştir:

Yuyka erikli [2] toplağalı uçuz ermiş
Yinçge eriklig üzgeli uçuz
Yuyka kalın bolsar toplağuluk alp ermiş
Yinçge yoğon bolsar üzgülük alp ermiş. [3]

Tercümesi: (Bir şey) yufka iken (onu) büküp toplamak kolay imiş (derler); (bir şey) ince iken (onu) kırıp parçalamak (keza) kolay (derler). (fakat) yufka kalın olursa (onu) büküp toplamak müşkül (olur) imiş; ince kalın olursa (onu) kırıp parçalamak sarp (olur) imiş (derler) [4]

Hakan Hakim Tonyukuk'un bu izahatından memnun olarak onun serbest harekette

[1] Köprülüzade'nin: Türk Edebiyatı Tarihi. İştanbul 1928. Cilt1. S. 40-44 de bu hususta kâfi malûmat verilmiştir.

[2] Radloff yanlış olarak bu kelimeyi "arkada" diye okumuştur.

[3] Radloff: Die Aittürkischen Inschriften der Mougolei, Die Inschrift des tonyuk·k Petersburg. 1899.S.5

[4]Thomsen:Schaeder tercümesiZDMG

[1] Radloff. ibid. S.4-5.

[2] pendant

[3] Thomsen: turcica. Helsingfors 1916 S.65.

[4]Thomsen-Schaeder tercümesi. S.164

bulunmasına müsaade etmiştir.

Nihayet eski Türk atalar sözünün birisine de Orhon abidelerinin hem «Kül-Tekin» ve hem «Bilge-Hakan» kısımlarında tesrdüf etmekteyiz Burada Türk halkının ne kadar kanaatkâr olduğu şöyle güzel bir cümle ile tasvir edilmiştir.

Açsar tosak ümezsen
Bir todsar açsık ümezsen. [1]

Tercümesi : Aç olduğun zaman tokluk (nedir) bilmezsin, bir defa doyunca (da) açlık (nedir) bilmezsin.

İşte eski Türk medeniyetini tasvir eden bu abidelerdeki atalarsözleri Türk halk lisanının ne kadar canlı olduğunu göstermeğe kâfidir.

Caferoğlu Ahmet
H. B. D. İstanbul istihbarat merkezi azasından

(1) Bang bu tarzdaki Radloff'un takririne iştirak etmiyerek bu şekilde okumuştur. "Açsar tosık ömezsen, bir todsar açsık ömezsin„ Daha fazla malûmat için. Bang: turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen İnstitut. "Ungarische Jahrbücher„. Cilt 7. Berlin 927. S. 37,

YAKIŞTIRMA VE ULAMALAR

Etmek	meramım seni öpmek .
İğde	merhamet kıl ben yiğide.
İpek	kapında olam köpek.
Badem	yeter cevrin hey adem.
Bal	bu gece bizde kal.
Portakal	bir gece bizde kal.
Tahta	bak şu bendeki bahta.
Tel	akşam bize gel.
Çevre	layık görme beni cevre.
Hamam	herkes evinde tamam.
Hasır	olayım kapında esir.
Dede	yediğini öde.
Zerdali	derdinden oldum deli.
Saman	elinden elaman .
Şemşir	aklını başına devşir .
Kâğıt	gel yanıma gamını dağıt.
Lif	seni görmeyince gelmez keyif.
Meşin	olayım senin eşin .
Nar	seni sevdim etme ar .
Yağ	aşkın sinemde dağ.
Lale	gel yanıma güle güle .
Yemeni	dil ucuyla sevme beni.
Gül	dili bülbül.
Kömür	göresin çok ömür .
Saç	albeni kaç.
Mum	vaslını um.
Kestane	gözleri mestane:

M. Zeki
H. B. D. Konya muhabiri

Sinop'ta—Ötedenberi Halk Bilgisine ait mesaisile tanınmış olan Derneğimizin Sinop muhabiri Mehmet Şakir Beyin delaletile Sinop ve muhitinde Halk Bilgisi faaliyeti gittikçe inkişaf etmektedir. Bir taraftan vilayetin muhtelif kazalarındaki muallimler Derneğe iltihak ettikleri gibi, diğer taraftan da malzeme toplamak için çalışılmakta ve bu işin başında Mehmet Şakir B. çok ciddî bir gayret göstermektedir Bu gayret neticesinde bizzat arkadaşımız tarafından hazırlanan «Sinop ve muhitine ait halk itikatları» ismindeki eser, yakında Dernek kitapları arasında neşrolunacaktır.

Manisa'da — Sinop'ta olduğu gibi Manisa'da da Halk Bilgisi faaliyeti gittikçe ilerlemektedir. Derneğimizin Manisa muhabiri Ortamektep müdürü Cenap Beyin idaresi altında o muhitte söylenen halk masalları toplanmakta, bu arada Bilmeceler, Maniler gibi edebî malzeme de ihmal olunmamaktadır Toplanan masallardan bir kısmı şimdiden İstanbul merkezine gönderilmiş olup bunlardan bazıları sahifalarımızda neşrolunacak ve bilahara hepsi bir kitap halinde çıkarılacaktır.

Bilgi Derneğimizin Gaziayıntap muhabiri Ali Rıza Bey, Gaziayıntap'ta «Bilgi» namile bir mecmua neşrine başlamıştır Mecmuanın sahifalarında edebî Halk Bilgisini alakadar eden mevzulara temas olunmakta. bu cümleden olarak bizzat Ali Rıza Bey tarafından Karacaoğlan'ın hayatına dair toplanan malumat ile şiirleri neşrolunmaktadır Hassatan bu itibar ile kıymetli olan mecmuanın, mesaisini Halk Bilgisinin diğer sahalarına da teşmil etmesini temenni ile arkadaşımıza muvaffakıyet dileriz

İki yüz bin lehçe tesbit edilecek — Dünyanın en meşhur Darülfünunlarından olan Amerika'daki Columbia Darülfünunu tarafından Amerika'da konuşlan İngilizce lehçeleri hakkında bir tetkik yapılmaktadır.

Tetkik memleketin muhtelif kısımlarındaki lehçeleri gramofonla tesbit suretile yapılmak-

tadır. Altı sene evvel başlamış olan bu tetkik yakında bitecek ve 200,000 kadar lehçe tesbit edilmiş olacaktır.

Bu tetkik İngilizcenin telaffuzunun ne gibi amillerin tesiri altında ne gibi değişmelere uğradığını gösterecektir. Tetkikin hitamında memleketin bir lehçe haritası tertip olunacaktır.

Bu şekilde haritalar son zamanlarda Fransa, Almanya, İsviçre ve şimalî İtalya için yapılmış bulunmaktadır. Mamafih, buralarda telaffuz gramofonla değil mütehassıs âlimler tarafından beynelmilel fonetik yazısı ile tesbit olunmuştur.

Abdülkadir beyin raporu — Halk Bilgisi Derneği namına 15 Ağustos 929 tarihinden 30 Eylül 929 tarihine kadar bir buçuk ay müddet Şarkı Anadolu'da tetkikatta bulunan Dernek ilim encümeni ve İstanbul İstihbarat merkezi azasından ve Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir Bey seyahatine dair evvelce verdiği umumî rapora ilaveten bu defa ilmî raporunu da tevdi etmiştir. İlim encümenince tetkik edilmekte olup Dernek kitapları arasında neşri mukarrer olan bu raporda şu mevzulara temas olunmaktadır: Şarkı Anadolu'da Ev teşkilâtı, Ocak ve ateş, İktisadî hayata müteallik maddeler, Halk takvimi, Mahallî san'atlar, Halk ölçüleri, Aşık oyunları, Ziyaretgâhlar, Yatırlar, Mubarek yerler, Düğum âdetleri, Çocuk terbiyesine ait âdetler ve an'aneler, Dûğün, Evlenme, Aile, Ölüm, Defin, Taziye, Coğrafi isimler, Yağmur duası, Kürekkemiği ile fal, Kürekkemiğine ait hurafeler ve an'aneler, Muhtelif müteferrik hurafeler, Halk tedavisi, Çoban türküleri.

Abdülkadir Bey, yukarda yalnız isimleri yazılan muhtelif Halk Bilgisi mevzulaaına müteallik malzemeyi büyük bir itina ile toplamış, sonra bunları usulüne teyfikan tasnif eylemiştir. Ayrıca neşrolunacağı cihetle bu kıymetli raporun çok mühim olan muhteviyatından bu kadar bahsetmekle iktifa ediyoruz.

HALK BİLGİSİ DERNEĞİNİN KİTAPLARI

Çıkanlar

Halk Bilgisi Rehberi	Birinci basılışı (mevcudu yoktur)
Seçme Halk şiirleri	(mevdudu azdır)
Halk Bilgisi mecmuası	Birinci cilt: 1928
Halk Bilgisi Rehberi	İkinci basılışı
Seçme Memleket şiirleri	(Mevcudu yoktur)
Yunus Emre	* * *
Erzurum oyunları ve oyun havaları	Sırrı Numan B
Türkistan San'atkârları	A. Samayloviç
Türkçede «Daş» lahikası	Caferoğlu Ahmet B.

Çıkacaklar

Halk Bilgisi	Van Gennep
Bilmeceler	Hamamizade İhsan B.
Sinop ve muhitine ait halk itikatları	Mehmet Şakir B.
Türk Halk Bilgisine ait kitabiyat	Raife Hakkı H.
Masallar	İki cilt
Dadaloğlu Divanı	Ahmet Şükrü B.
Gaziayintap Türküleri	Hurşit B.
Kerem Divanı	Sadettin Nüzhet B.

Dernek neşriyatı için (Halk Bilgisi Derneği : İstanbul - Beyazit) adresine müracaat olunmak lazımdır. Neşriyat bedellerinden Dernek azasına yüzde yirmi tenzilat yapılır.

Fiatı (10) kuruştur

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Sayısı [10] kuruştur

Senelik abonesi [120] altı aylığı [60] kuruştur. Yazı ve idare işleri için müracaat yeri:

(Halk Bilgisi Darneği merkezi: İstanbul—Beyazıt)